

GRAŻYNA MRÓZ

Struktura etniczna Macedonii i jej przeobrażenia

Przedmiotem rozważań jest analiza struktury narodowościowej ludności Macedonii i jej przestrzenne zróżnicowanie. Przedstawiono ją na tle przesunięć ludnościowych w procesie zasiedlania tych ziem, ze szczególnym uwzględnieniem zmian zachodzących po II wojnie światowej. Podkreślono, że stanowią one istotną przyczynę napięć i konfliktów etniczno-religijnych.

Opracowanie oparto na powojennych jugosłowiańskich spisach ludności, głównie z 1971 i 1991 r. oraz spisu macedońskiego z 1994 r. Ponadto wykorzystano liczne opracowania autorów jugosłowiańskich i polskich (Breznik 1974; Klemenčič 1991; Panov 1989; Petrović 1987; Žuljić 1989; Antoszek 1995; Maryański 1986; Mróz 1992, 1994; Falczak, Wasilewski 1985).

Obszar dzisiejszej Republiki Macedonii (w obecnych granicach przedstawia ona tylko część antycznego państwa o tej nazwie i dotyczy terytorium tzw. Macedonii Wardarskiej), jak i całej byłej Jugosławii zaludniony był od bardzo dawnych czasów. Napływały tu ludy różnego pochodzenia, m.in. Ilirowie, Trakowie, Celtowie, Grecy i Rzymianie.

W VII i VIII w. ziemie macedońskie, albańskie i północnej Grecji zostały zasiedlone przez liczne plemiona słowiańskie, takie jak: Brsjacy, Strumianie, Rinkini, Draguwici, Wajunici, Welegezyci. Ludy te są przodkami współczesnych Macedończyków zamieszkujących Macedonię Wardarską i Macedonię Egejską (północna Grecja). Plemiona te nigdy nie utworzyły własnej organizacji państwowej, ponieważ na przeszrodzie stała nieustanna rywalizacja Bizancjum i państwa bułgarskiego o panowanie na tych obszarach (Skowronek, Tanty, Wasilewski, 1977). Na ziemiach macedońskich w IX w. powstawały jedynie związki międzyplemienne Słowian (np. Sklawinie), głównie w celach obronnych, które z czasem zostały przyłączone do Cesarstwa Bułgarii. Na okres ten przypada wielki rozwój kultury i piśmiennictwa słowiańskiego posługującego się alfabetem głągolnickim wywodzącym się ze szkoły ochrydzkiej Klemensa i Nauma, uczniów arcybiskupa Moraw – św. Metodogo.

Kultura i cywilizacja osiadłych na Bałkanach plemion słowiańskich kształtowała się pod wpływem Bizancjum i Imperium Rzymskiego. Linia graniczna obu kultur przebiegała od miasta Budwy, wzdłuż rzeki Driny aż do jej ujścia do Sawy, następnie Sawą do Dunaju. Ludność obszarów leżących po zachodniej stronie tej granicy kształtowała swą kulturę na wzorach łacińskich, tereny znajdujące się na wschód od tej linii pozostawały przez długie wieki pod wpływami bizantyjskimi, a następnie tureckimi.

Według historyków jugosłowiańskich (Božić, Čirković, Ekmenčič, Dedijer 1973) pierwsze macedońskie słowiańskie państwo powstało pod koniec X w. za panowania cara

Samuela Komitopuła (Cesarstwo Zachodniobułgarskie). Jego centrum znajdowało się na ziemiach plemion macedońskich Brisjaków ze stolicą w Ochrydzie. Uważają, że zostało ono utworzone przez narodowość macedońską rozwijającą się niezależnie od narodowości bułgarskiej. Polscy autorzy, m.in. T. Wasilewski i W. Falczak (1985), sądzą, że w X–XI w. nie było dwóch odrębnych narodów: bułgarskiego i macedońskiego. Macedończycy należący do Cesarstwa Bułgarskiego od połowy IX w. uważali się za Bułgarów.

W XI w. ziemie macedońskie znalazły się pod wpływami Bizancjum. Powstania ludności macedońskiej w 1040 i 1072 r. przeciwko władzy Bizancjum zakończyły się klęskami i prześladowaniami Słowian. Spowodowało to shelenizowanie znacznej części duchowieństwa i ludności miejskiej i przyjęcie przez nią języka greckiego, obyczajów i praw bizantyjskich. Tylko ludność wiejska pozostała wierna językowi słowiańskiemu i liturgii słowiańskiej. W XIII w. ziemie macedońskie zajęła Serbia, a od 1395 r. cały obszar Macedonii znalazł się pod panowaniem tureckim, które trwało aż do początków XX w.

Podboje tureckie przyniosły znaczne zmiany w stosunkach ludnościowych, religijnych i kulturowych. Na terenach dzisiejszej Macedonii osiedlała się ludność turecka. Z falą Turków przybyli także Cyganie, Ormianie oraz Żydzi uchodzący przed inkwizycją z Hiszpanii i Portugalii. W XVIII w. na zachodnie obszary Macedonii (dzisiejszej Wardarskiej) napłynęła znaczna liczba Albańczyków popieranym przez Turków. Dokonywał się również proces islamizacji ludności macedońskiej, która jednak nadal posługiwała się językiem macedońskim.

Ruch dążący do odrębności narodowej i politycznej Macedonii pojawił się późno, bo dopiero w drugiej połowie XIX w. Wyrazem tych dążeń była kodyfikacja języka macedońskiego jako odrębnego w grupie języków słowiańskich, dokonana przez braci Mladenów w 1862 r., oraz powstanie w 1893 r. Wewnętrznej Macedońskiej Organizacji Rewolucyjnej, która wysuwała hasła autonomii lub przyłączenia do Bułgarii. Nieskoordynowana działalność i rozmaite opcje osłabiły ten ruch, co doprowadziło w 1897 r. do jego likwidacji przez władze tureckie. W wyniku tej decyzji w 1903 r. wybuchło powstanie przeciw Turcji. Resultatem wielu ruchów wyzwoleniczych, wojen rosyjsko-tureckich i bałkańskich, na mocy traktatu pokojowego zawartego w lipcu 1913 r. przez Serbię, Czarnogórę, Grecję, Rumunię i Bułgarię Macedonia została podzielona pomiędzy trzy państwa. Grecja otrzymała Macedonię Egejską, Bułgaria Piryńską, a Serbia Wardarską. Wraz z końcem I wojny światowej Macedonia Wardarska weszła w skład Królestwa Serbów, Chorwatów i Słowenów (nazwanego od 1929 r. Jugosławia), jako integralna część Serbii. Rząd belgradzki nie uznał odrębności macedońskiej, zarówno politycznej jak i językowej. W stosunku do ludności macedońskiej była prowadzona polityka asymilacyjna polegająca m.in. na nauczaniu w szkołach w języku serbskim oraz przesiedleniu na obszar Macedonii ludności z Czarnogóry, Serbii i wschodniej Chorwacji (do 1928 r. napłynęło tu 6400 rodzin).

W czasie II wojny światowej Macedonia była okupowana przez Bułgarów. W 1943 r. na II zgromadzeniu Antyfaszystowskiej Rady Wyzwolenia Narodowego Jugosławii (AVANJ) w Jajce Macedończykom przyznano po raz pierwszy status odrębnego narodu, a 2 sierpnia 1944 r. podjęto decyzję o uznaniu języka macedońskiego i wprowadzeniu go jako języka urzędowego w Macedonii. Po zakończeniu II wojny światowej jugosłowiańska część Macedonii stała się jedną z republik związkowych Jugosławii.

W wyniku rozpadu Jugosławii (1991 r.) Macedonia proklamowała swoją niepodległość. Z powodu konfliktu z Grecją dotyczącego nazwy państwa i flagi została przyjęta do ONZ dopiero w kwietniu 1993 r. pod tymczasową nazwą – Była Jugosłowiańska Republika Macedonii.

Liczba mieszkańców Macedonii jest sprawą sporną. Spis ludności przeprowadzony w 1991 r. (jeszcze przed rozpadem Jugosławii) wykazał, że wynosiła ona 2 033 964 osoby. Spór dotyczył zaniżonej liczby ludności albańskiej i serbskiej. Według tego spisu Macedonię zamieszkiwało 420 tys. Albańczyków; źródła albańskie podają, że 800 tys., a Serbów 43 tys.; szacunki serbskie zaś mówią o 245 tys. Celem uzyskania dokładnych danych został przeprowadzony drugi spis w 1994 r. Mieszkańcy Macedonii zostali spisani (dla celów porównawczych) wg zasad stosowanych w poprzednich spisach jugosłowiańskich oraz wg kryteriów przyjętych przez ówczesne władze macedońskie. Według kryterium „jugosłowiańskiego” liczba ludności wynosiła 2 106 664 osób, a wg kryterium „macedońskiego” – 1 945 932 osób. Wyniki tych spisów różniły się zatem o 160 tys. osób, co wpłynęło na oficjalną zmianę udziału poszczególnych grup etnicznych w strukturze narodowościowej Macedonii i wywołało konflikty między Macedończykami a Albańczykami i Serbami.

Na obszarze dzisiejszej Macedonii zarówno w przeszłości jak i obecnie dokonywały się znaczne przeobrażenia w strukturze etnicznej jej mieszkańców. Oprócz trzech głównych grup narodowościowych: Macedończyków, Albańczyków i Turków, Macedonię zamieszkuje 16 innych grup etnicznych. W ciągu 50 lat od zakończenia II wojny światowej udział poszczególnych narodowości ulegał różnorodnym zmianom (ryc. 1). Od 1953 r. do 1994 r. stale i systematycznie wzrastała liczebność Macedończyków i Albańczyków oraz Cyganów. Podczas gdy liczba Albańczyków wzrosła prawie dwukrotnie, a Cyganów półtora raza, liczebność Macedończyków zwiększyła się tylko o ponad połowę. Spowodowało to, że od 1961 r. systematycznie spadał udział Macedończyków w ogólnej liczbie ludności republiki z 71% do 66,5% (w 1994 r.), a wzrastał udział Albańczyków (z 13% do 23%) oraz Cyganów (z 1,5% do 2,2%) (tab. 1). Wynikało to m.in. z wysokiego przyrostu naturalnego ludności albańskiej i odrębnej muzułmańskiej (co związane było z wyznawaną religią i modelem rodziny), a także z migracji (napływ Albańczyków i Cyganów z Kosowa oraz Muzułmanów z obszarów wschodniej Czarnogóry i południowej Serbii Centralnej – Panov 1989). Przyrost naturalny w Macedonii w latach 1961, 1971, 1981 wynosił odpowiednio 19,6‰, 15,2‰, 13,6‰, a wśród ludności albańskiej osiągnął wartości 31,3‰, 29‰, 23‰ (Breznik 1974). W ostatnich latach (1994) przyrost ten obniżył się do 8‰, ale w gminach takich jak Debar, Gostivar czy Tetewo, gdzie połowę jej mieszkańców stanowili Albańczycy, wynosił od 15‰ do 19‰. Do 1981 r. wzrastał udział tzw. Muzułmanów w ogólnej liczbie ludności Macedonii i w roku tym wynosił on 2,1%. W kolejnych spisach odsetek ten zaczął gwałtownie spadać – do 0,8% w 1994 r. Spowodowane to było przypuszczalnie pojawieniem się w spisie z 1994 r. grupy etnicznej Bośniacy, którzy do tej pory określali się jako Muzułmanie. Odmienny proces występował w przypadku pozostałych grup etnicznych, takich jak: Turcy, Serbowie, Wołosi, Bułgarzy, Grecy, Rosjanie, Czarnogórcy, Chorwaci. Każdy kolejny spis wykazywał spadek ich udziału w ogólnej liczbie ludności republiki. Związane to było z repatriacją lub migracją tej ludności do krajów macierzystych. Szczególnie szybko ubywało Turków, których udział obniżył się z 15,6% w 1953 r. do 3,9% w 1994 r. (z 204 tys. do 83 tys.). Spowodowane to było masowymi wyjazdami ludności tureckiej do Turcji (tab. 1).

Na zmianę struktury narodowościowej Macedonii w znacznym stopniu wpłynęły również migracje wewnętrzne ludności pomiędzy republikami i obszarami autonomicznymi Jugosławii. Świadczy o tym bilans tych przesunięć wg narodowości sporządzony na podstawie spisu z 1981 r. (tab. 2). Zauważono, że znacznie więcej przyjeżdżało do Macedonii

Albańczyków i Muzułmanów, niż z niej wyjeżdżało. Natomiast zdecydowaną przewagę odpływu notowano wśród pozostałych grup narodowościowych, a szczególnie Macedończyków, Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Emigranci kierowali się głównie do Serbii Centralnej, Chorwacji, Słowenii i Wojwodiny. Stosunkowo niewielki ujemny bilans przemieszczeń wewnętrznych był wynikiem nadwyżki napływu ludności albańskiej i Cyganów z Kosowa oraz Czarnogóry, a także Muzułmanów z Bośni i Hercegowiny (Panov 1989; Stefanovič 1986; Žuljić 1989).

Tabela 1. Liczba i struktura narodowościowa ludności Macedonii (wg spisów)

	Lata						
	1953	1961	1971	1981	1991 ¹	1994 ²	1994 ³
Ogółem w tys.	1304,5	1406,0	1647,3	1909,0	2034,0	2106,7	1945,9
Ogółem w %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Macedończycy	66,0	71,0	69,3	67,0	65,3	66,5	66,5
Albańczycy	12,5	13,0	17,0	19,8	21,7	23,0	22,6
Włosi	0,7	0,6	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4
Cykanie	1,6	1,5	1,5	2,3	2,6	2,2	2,2
Turcy	5,6	9,4	6,6	4,5	3,8	3,9	4,0
Bośniacy ⁵	–	–	–	–	–	0,3	–
Bułgarzy	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	–
Grecy	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	–
Muzułmanie ⁴	0,1	0,1	0,1	2,1	1,6	0,8	–
Polacy	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	–
Rumuni	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	–
Rosjanie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	–
Słoweńcy	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	–
Serbowie	2,6	2,7	3,0	2,8	2,3	1,9	2,0
Węgrzy	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	–
Chorwaci	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	–
Czarnogórcy	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	–
Czesi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	–
Pozostali	0,2	0,2	1,4	1,0	1,8	0,3	1,8
Nieokreśleni	–	–	0,0	0,0	0,1	0,1	–
Określeni regionalnie	–	–	0,0	0,0	0,0	0,0	–

¹ Spis przeprowadzony przed rozpadem Jugosławii

² Spis przeprowadzony wg kryteriów jugosłowiańskich

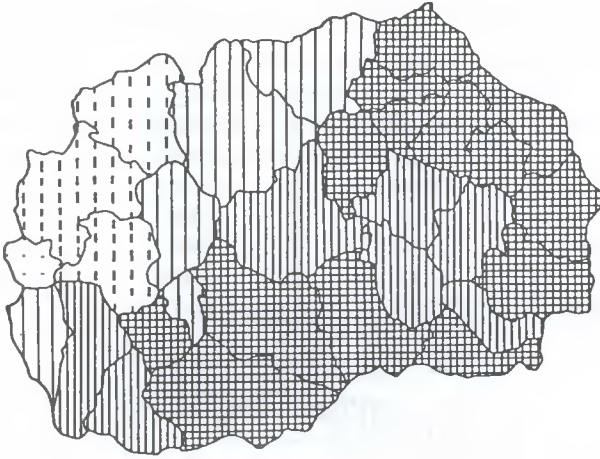
³ Spis przeprowadzony wg kryteriów macedońskich

⁴ Od 1971 r. wykazywani w sensie grupy narodowościowej

⁵ Wykazani w sensie grupy narodowościowej po raz pierwszy w czasie spisu w 1994 r.

Źródło: Popis stanovništva FNRJ 1953, 1961, 1971, 1981. Sovezni Zavod ze Statistiku, Beograd; Statistički Godišnik na Republika Makedonija 1992, 1994, 1996. Statistički Zavod za Statistika, Skopje.

1971

Udział w %:

 >90,1

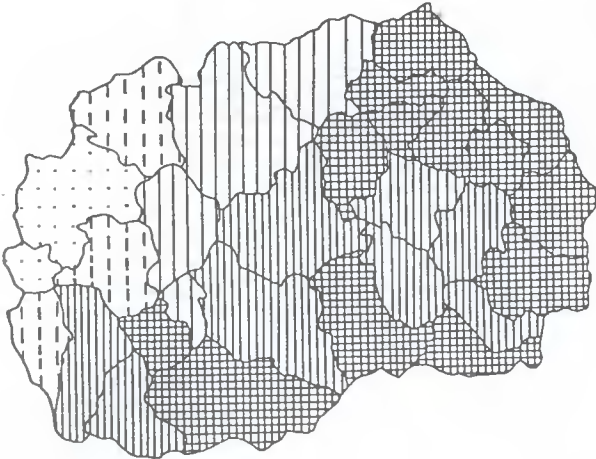
 70,1-90,0

 50,1-70,0

 20,1-50,0

 < 20,0

1991

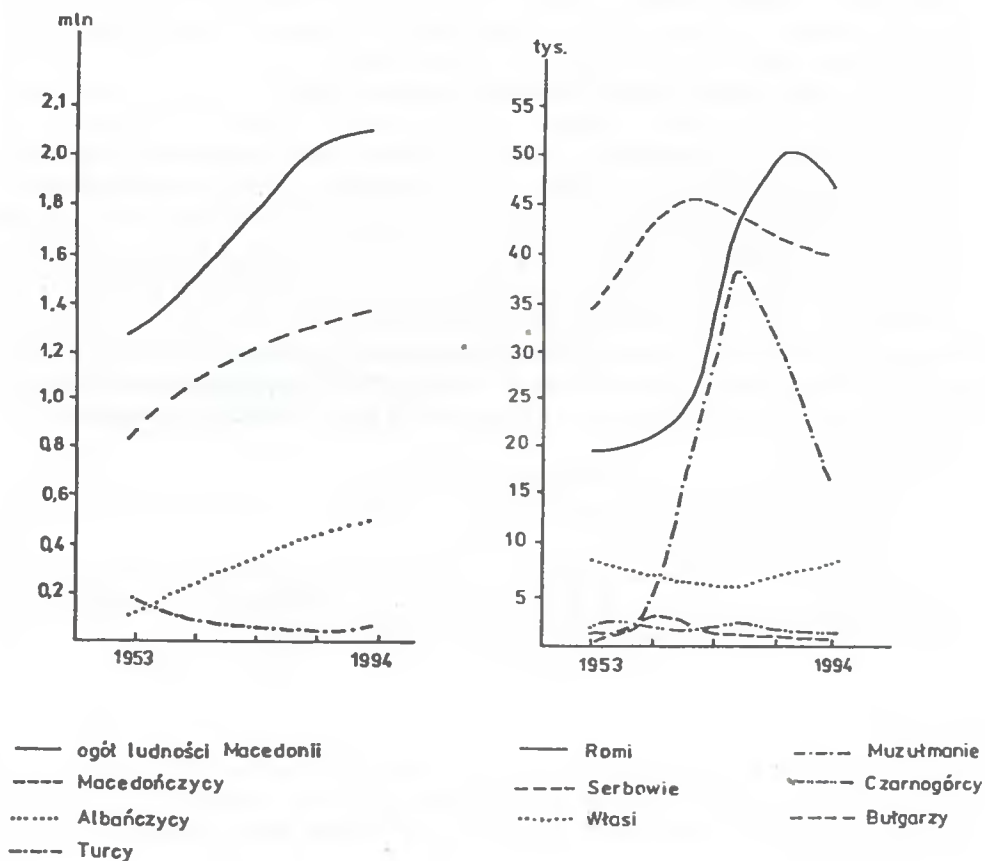
30000 km

Ryc. 1. Rozmieszczenie Macedończyków wg gmin w 1971 i 1991 roku

Źródło: Oprac. własne na podst. Statist. Bilten 1295, Beograd 1982; Statist. God. Rep. Makedonija, Skopje 1996

Dla omówienia przestrzennego rozkładu struktury etnicznej ludności Macedonii i jej zmian posłużono się tzw. indeksem etnicznej heterogenności (procentowy udział najliczniejszej grupy narodowościowej do ogólnej liczby ludności opszyny – gminy) dla lat 1971 i 1991. W 1971 r. z ogólnej liczby 30 gmin w 27 Macedończycy stanowili ponad 50%, w tym w 13 ponad 90%. Największa koncentracja Macedończyków występowała w dolinie Wardaru oraz we wschodniej i północno-wschodniej części republiki. Najmniejszy udział ludności macedońskiej (poniżej 50%) miały 4 gminy (Tetowo, Kiczewo, Debar i Gostivar) położone w północno-zachodniej części kraju (ryc. 2).

Ryc. 3. Rozwój liczbowy poszczególnych grup narodowościowych w Macedonii wg spisów
 Źródło: Oprac. własne na podst. Statist. Bilten 1295, Beograd 1982, Statist. God. Rep. Makedonija, Skopje 1996

Albańczycy skupiali się na zachodzie, w gminach leżących przy granicy z Albanią i Kosowem, stanowiąc od 14% do 60% ich społeczności. Turcy zamieszkiwali środkową i wschodnią Macedonię. Najwięcej było ich w gminach Debar (35,6%), Kruszewo (21%), Gostivar (16%), Brod (15,5%), Resen (13%) (ryc. 3). Serbowie skupiali się głównie na

Albańczycy skupiali się na zachodzie, w gminach leżących przy granicy z Albanią i Kosowem, stanowiąc od 14% do 60% ich społeczności. Turcy zamieszkiwali środkową i wschodnią Macedonię. Najwięcej było ich w gminach Debar (35,6%), Kruszewo (21%), Gostiwar (16%), Brod (15,5%), Resen (13%) (ryc. 3). Serbowie skupiali się głównie na północy kraju, w gminach graniczących z Serbią (do 13%), a także na południu w gminach Negotino i Gewgelija (5%). Muzułmanie osiedlili się na tych samych terenach co ludność albańska. Znaczącą grupą etniczną byli również żyjący w rozproszeniu Cyganie, którzy tworzyli nieliczne skupiska; najwięcej ich zamieszkiwało w gmianach: Skopje (4,4%), Wini-ca (3,7%), Kumanowo (3%). Wołosi koncentrowali się najliczniej w południowo-zachodniej części Macedonii (Kruszewo, Struga) oraz na wschodzie (Sztip, Winnica). Najbardziej skomplikowaną strukturę etniczną posiadała gmina Kiczewo położona w zachodniej części republiki. Występowała tu współdominacja różnych narodowości. Żadna grupa etniczna nie stanowiła ponad 50% ogólnej liczby mieszkańców.

Wyniki spisów z 1991 i 1994 r. potwierdzają zarysowujące się tendencje w przestrzennej koncentracji poszczególnych narodowości. W gminach, w których znaczny udział w 1971 r. miała ludność albańska, w 1991 r. jej dominacja znacznie się powiększyła, zwłaszcza w gmianach Tetowo i Gostiwar (ryc. 3). Na obszarach gmin zamieszkałych głównie przez Macedończyków, w związku ze zmniejszeniem się ich udziału w strukturze etnicznej republiki odsetek ich obniżył się w 18 gminach (na ogólną liczbę gmin – 30). W 9 gminach spadek ten zawierał się w granicach 0,1–1%, w 5 gmianach wynosił 1–4%, a w pozostałych 4 aż 7–15%. Jednak w dalszym ciągu Macedończycy stanowią 90% mieszkańców w 12 gminach, a w 25 ponad 50%. W 3 gminach położonych w zachodniej części Macedonii (Struga, Debar i Kiczewo) oraz w 1 na północy (Kumanowo) ludność macedońska utraciła swoją dominację na rzecz Albańczyków i Turków. Wystąpiła tu współdominacja tych narodów.

W świetle powyższych rozważań można stwierdzić, że:

- przeszłość historyczna, związki kulturowe i religijne wpływają na integrację lub dezintegrację więzi międzyludzkich,
- zróżnicowanie etniczne w sprzyjającej ku temu sytuacji politycznej zwiększa wzajemne konflikty, czego wyrazem było proklamowanie przez Albańczyków 5 kwietnia 1992 r. w zachodniej Macedonii Albańskiej Autonomicznej Republiki Ilirii.

Literatura

- Antoszek J., 1995, *Problemy narodowościowe i religijne na Półwyspie Bałkańskim*, „Czas. Geogr.” z. 3–4
- Božić J., Čirković S., Ekmečić M., Dedijer V., 1973, *Istorija Jugoslavije*, Beograd
- Breznik D., 1974, *Rozvitak stanovništva Jugoslavije u posleratnom periodu*, Institut Društvenih Nauka, Belgrad
- Falczak W., Wasilewski T., 1985, *Historia Jugosławii*. Zakład Ossolińskich, Warszawa
- Klemenčič V., 1991, *Spreminjanje nacionalne strukture prebivalstva Jugoslavije v novejšem razdobju*, Geografija v šoli, z. 5, Ljubljana
- Maryński A., 1988, *Narodowości świata*, PWN, Warszawa
- Mróz G., 1992, *Struktura narodowościowa ludności Chorwacji*, vol. I, Instytut Geografii WSP, Kraków
- Mróz G., 1994, *Wojwodina – mozaika etniczna*, „Czas. Geogr.” z. 2
- Panov M., 1989, *Geopolitički položaj Makedonije kao jedan od faktora istorijsko-geografskog i etničkog razvitka*, Jugoslovenski Geoprorstor. Centar za marksizam univerziteta, Beograd

Popis stanovništva FNRJ 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, Sovezni Zavod ze Statistiku, Beograd
Skowronek J., Tanty M., Wasilewski W., 1977, *Historia Słowian Południowych i Zachodnich*, PWN ,
Warszawa
Statistički Bilten Nr 1295, Sovezni zavod za statistiku, Beograd 1982
Statisticzki Godisznik na Republika Makedonija 1992, 1994, 1996. Statisticzki Zavod za Statistika,
Skopje
Stefanović R., 1986, *Unutrašnje migracije*, Jugoslovenski Pregled, sveska 12, Beograd
Žuljić S., 1989, *Narodnostna struktura Jugoslavije i tokovi promjene*, Ekonomski Institut, Zagreb

GRAŻYNA MRÓZ

Ethnic structure of Macedonia and its changes

Macedonia is a country inhabited by 1 945 932 (1994) people and it is a mosaic in respect of nationalities living there. Beside 3 grup (Macedonian, Albanian, Turkish) there are 16 other ethnic groups. Such great national diversity being the result of history has become the background of present conflicts.

Percentage of particular nationality groups in Macedonia has undergone different changes since the World War II. While the percentage of Albanians, Moslems and Romans has increased, the participation of Macedonian and other ethnic groups has decreased. Convergence of national groups concentration to historical settlement processes on those areas can be noticed on the spatial distribution of heterogeneity ethnic coefficient.